

УДК: 1.316.3+159.955+316.61
DOI: 10.15587/2313-8416.2015.53895

ПАНОРАМНЕ МИСЛЕННЯ, ЯК ДІСВИЙ ІНСТРУМЕНТ У ФОРМУВАННІ НОВІТНІХ СОЦІОКУЛЬТУРНИХ КОНЦЕПТІВ

© О. В. Тимохов

Стаття присвячена дослідженню феномену – “панорамне мислення” в контексті обґрунтування соціально-філософських передумов його функціонування, його впливу на суспільну свідомість та перебіг соціальних процесів в суспільстві. Вивченню можливостей застосування панорамного мислення в якості інструменту формування новітніх соціокультурних концептів. Також приводиться порівняльний аналіз панорамного мислення з мисленням деяких інших типів

Ключові слова: мислення, панорамне мислення, панорамне бачення, соціум, суспільна свідомість, колективне безсвідоме

The article is devoted to research of the “panoramic thinking” phenomenon in the context of ground of socially-philosophical bases of its functioning, and also its influence on public consciousness and social processes in society and to investigate the using of panoramic thinking as an instrument of the formation of new social-cultural conceptions. Also, comparative analysis of panoramic thinking with other types of thinking is presented

Keywords: thinking, panoramic thinking, panoramic view, society, social consciousness, collective unconsciousness

1. Вступ

В останній час динаміка перебігу соціальних процесів значно зросла. Ця тенденція особливо помітна на тлі останніх подій в нашій державі та навколо неї.

Наразі вже спостерігаються не лише швидкі зміни в соціальному середовищі, а фактично соціальний злам в суспільстві, що приводить до революційних змін фактично в усіх сферах соціального буття.

В цілому ж соціокультурна трансформація є процесом внутрішніх змін в суспільстві, в наслідок якого долається втрачена рівновага і межа крайньої соціальної напруги, досягається новий, більш високий рівень впорядкованості й організованості в усіх сферах діяльності шляхом утвердження нової соціокультурної парадигми, формування нової соціокультурної реальності [1].

Але в цьому контексті слід зазначити, що власне революційні етапи розвитку, як правило швидкоплинні, їм передують, та їх наслідують довгі еволюційні, а іноді і реакційні періоди.

Тому виникає нагальна необхідність в аналізі основних та побічних чинників, що є причиною, або наслідками революційних соціальних змін в суспільстві.

2. Постановка проблеми

Соціокультурна трансформація суспільства, як правило, відбувається під впливом певних соціальних процесів, проте самі ці процеси не проходять повністю спонтанно і хаотично. Вони виникають як рефлексія суспільства на поточну соціокультурну ситуацію та суспільні виклики.

Проте, при детальному аналізі, виявляється що і самі поточні виклики базуються на підґрунті змін в громадській думці та суспільній свідомості загалом.

Головним джерелом трансформації суспільної думки, як на наш погляд, безумовно видається феномен “Мислення” в його соціально-філософському вимірі. “Мислення” – феномен соціальний, пов’язаний з мовою (спілкуванням) і тому поза соціумом мало дієздатний, а існування соціального середови-

ща, в його сучасному антропологічному вимірі, без “мислення” зовсім неможливе.

Задачі, які людина ставить перед своїм мисленням, породжуються суспільними умовами її життя. А значить, мислення людини має суспільно-історичну природу [2].

Феномен “Мислення” досить багатоаспектний і такий, що є предметом вивчення багатьох гуманітарних наук. В науковій практиці запроваджено цілу низку розгалужених систем класифікації “Мислення”, які полегшують вивчення даного феномену.

Проте, як на нашу думку, саме в соціально-філософському аспекті, особливої уваги і зацікавленості дослідника вимагає феномен “Панорамного мислення”, з огляду на вкрай невеликий обсяг дослідженості цього феномену та ймовірно високий потенціал впливу цього типу мислення на динаміку розгортання та перебігу соціокультурних процесів в суспільстві.

Власне, експлікації феномену “Панорамного мислення” і його впливу на динаміку соціокультурної трансформації, і присвячується дане дослідження.

3. Літературний огляд

В сучасній науковій думці проблема мислення та її взаємозв’язки з соціальною сферою розглядається під різними кутами: трансформаційними соціокультурними змінами, що відбуваються в сучасному суспільстві; соціальним та особистісним самовизначенням; необхідності психологічного супроводу процесу становлення і трансформації ідентичності в умовах соціокультурних змін; тощо.

Однак, досить незначна увага приділяється вивченню впливу, окремих, найбільш продуктивних типів мислення на генезу громадської думки, а відтак і на перебіг трансформаційних процесів в соціокультурному середовищі.

Особливої уваги в даному контексті, як на нашу думку, заслуговує феномен – “Панорамного мислення”.

На скільки нам відомо, феномен – “Панорамне мислення” досі не був предметом жодного системного дисертаційного дослідження. Єдиними прецедентами вивчення даного феномену, принаймні, на теренах бувшого Радянського Союзу, можна вважати серію наукових статей білоруського дослідника Уладимира Трацякова [3, 4] та монографію І. І. Черкасової “Становлення панорамно-педагогічного мислення студентів” [5].

Щоправда ці дослідження, стосуються в основному когнітивної сфери визначення феномену, його ролі в дидактиці і лише частково його соціофілософської основи.

Дослідженням феномену “Панорамного мислення” в соціофілософському контексті, як принаймні нам відомо, досі ніхто не займався.

4. Експлікація феномену – “Панорамне мислення”, як дієвого інструменту у формуванні новітніх соціокультурних концептів

Слід зазначити, що хоча саме поняття – “Панорамне мислення” в науковій літературі зовсім не нове і досить часто зустрічається в різноманітних класифікаціях мислення, тим не менш, рівень дослідження цього феномену досить малий, особливо в контексті соціально-філософських засад його функціонування.

“Панорамне мислення” – спосіб мислення, в процесі якого відбувається подолання еволюційної обтяженості людського менталітету – вузькості поля свідомості і пов'язаних з цим інстинктивних, несвідомих та підсвідомих проявів ментальності, тобто того, що здатне негативно відбитися на якості мислення і на його результатах.

“Панорамне мислення” може вважатися терміном, що включає мислення інших типів, в масі людей не властивих – таких як системне, латеральне, нестандартне, об'ємне, винахідництво, проривне, масштабне, повного спектру, паралельне, більш ніж одного трекове [3].

В іншій науковій роботі, автор зазначає: “... що “Панорамне мислення”, як науковий термін, введений в 1995 р., не дивлячись на попередні прецеденти його використання, може вважатися новим науковим поняттям, оскільки в ньому панорама вперше була пов'язана з головним субстратом мислення – корою головного мозку, а використання такого способу мислення з подоланням еволюційно-обумовленої осовності людського менталітету”.

Необхідність введення поняття “Панорамне мислення”, як “нового” наукового терміну, автор пояснює необхідністю вивчення можливостей подолання вузькості поля свідомості сучасних людей [3].

Як ми бачимо, автор розглядає феномен “Панорамне мислення” у філогенезі людини не як функцію, що втрачено, а, як функцію, що не отримала достатнього розвитку в процесі еволюції. В той же час автор відносить даний феномен до типів мислення в основній масі людей не властивих.

Власне погоджуючись з цією позицією, все ж зазначимо – вони невластиві більшості людей лише певною мірою і це не заперечує можливості їх вико-

ристання широким загалом осіб в принципі. Особливо коли йдеться про соціокультурну сферу.

В наш час інформаційний простір дуже насичений різного роду інформаційними потоками, що дають не тільки інформацію, як таку, а й конкретне, часто упереджене її тлумачення. Мислячий суб'єкт вимушений відфільтровувати інформаційні потоки за принципом відповідності їх змісту до його власних відчуттів, уявлень, сподівань... Відтак, до уваги приймається лише одна точка зору, та й самі по собі факти сприймаються, як значущі, або ні, в залежності від власної “симпатії”.

Власне це й породжує спотворену, однобоку і однополярну картину соціального буття та напрямків його розвитку в індивідуальній свідомості, і детермінує “вузькість поля свідомості”, що характеризується відмовою сприймати альтернативні джерела інформації, комплексно аналізувати факти, розглядати та співставляти різні оцінки. Результати мислячої діяльності в даному руслі, перш за все, відзначаються передбачуваністю та консерватизмом, а тому не можуть бути основою для вироблення нових концептів в сфері соціального буття.

Панорамне мислення, що базується на панорамному сприйнятті, саме і дає змогу подолати вузькість поля свідомості та вийти за межі певної жорсткої схеми міркувань, з задалегідь відомими висновками.

Зорове сприйняття панорами давало багатьом авторам можливість використовувати інтуїтивну зрозумілість панорамного мислення в просторовому, або узагальненому просторовому значенні, не визначаючи його. Поняття “Панорамне мислення” вводилося і в протипагу “Тунельному мисленню” [4].

Саме поняття – “зорова панорама”, передбачає відмову від концентрації уваги на певному об'єкті та ігнорування периферійного бачення. Панорамність дає можливість одномоментно, або на протязі певного періоду сприймати не лише окремі, або відокремлені об'єкти чи процеси, а й цілий комплекс супутніх їм об'єктів та процесів, що так чи інакше, можуть взаємодіяти з останніми та чинити на них вплив.

Мислячий суб'єкт, в процесі сприйняття реальності, намагається сконцентрувати свою увагу на певній зоровій картинці, певному звуковому або інформаційному потоку, а відтак і використати для їх аналізу найбільш доступну та зрозумілу схему. Що і характеризує тунельність, або одотрековість процесу мислення. Панорамність, навпаки, дає можливість вихопити з реальності максимально широкий комплекс подій і процесів, для аналізу яких, вже не достатньо одного обраного метода, або схеми. Суб'єкт стає вимушений їх або комбінувати, або модифікувати. Таким чином, результати мислячої діяльності перестають бути передбачуваними, набувають ознак оригінальності та новизни, і дійсно, в ряді випадків, можуть створювати нові, а іноді і новітні контексти бачення процесу розвитку соціального середовища.

Такий тип мислячої діяльності не є чимось надто унікальним та проявляється в багатьох сферах соціального буття, і хоча він загалом в достатній мірі притаманний лише певним, обдарованим особистос-

тям, на базовому, або нижчому (підсвідомому) рівні може проявлятися у всіх.

Звичайно, найбільш явні прояви панорамності мислення можна спостерігати в діях: політика, що не слідує кон'юнктурі, а відчуває необхідність вольових рішень, що упереджують розвиток ситуації; фінансиста, що відчуває найменші коливання ринку; журналіста, або оглядача, що розглядає ситуацію під новим, незвичним кутом зору; культурного діяча, що створює нові, актуальні витвори мистецтва; тощо. Власне такий тип мислення характерний і для наукової сфери, проте це не об'єкт нашого дослідження.

Як ми бачимо з вище приведеного, панорамність мислення характерна і найбільш виражена серед представників інтелектуальних та культурних еліт, проте, в ряді випадків, панорамність може проявлятися і в мислячій діяльності пересічних осіб, особливо в молодіжному середовищі та в маргінальних групах. Але про це згодом.

Серед пріоритетних методологічних засад вивчення функціонування панорамного мислення – є дослідження його взаємодії з різними рівнями та типами суспільної свідомості, а також його ймовірних переваг над іншими продуктивними типами мислення в контексті спроможності формування новітніх соціокультурних концептів.

Суспільна свідомість – поняття дуже об'ємне і тому в науковій практиці запроваджено широку і розгалужену систему її класифікацій, що значно полегшує аналіз цього феномену.

Перш за все суспільну свідомість поділяють на рівні: теоретичний та буденний.

Абсолютно логічно, як на наш погляд, зробити припущення, що на буденному рівні, який відповідає в основному за побутову сферу життєдіяльності особистості, панорамне мислення не має достатнього підґрунтя для функціонування і зосереджується в основному на теоретичному рівні.

В системі – “спеціалізована та масова свідомість”, принципи функціонування панорамного мислення дещо складніші.

На перший погляд здається, що панорамність є прерогативою лише спеціалізованої свідомості, що власне формує соціально-культурний контент, який лише ретранслюється в масову свідомість вже в сформованому вигляді і сприймається на цьому рівні, як “істина в останній інстанції”.

Проте реальне соціальне буття, часто-густо вносить суттєві корективи в дану схему.

Соціальні інститути відповідальні за формування суспільної думки на експертному, спеціалізованому рівні нерідко бувають вкрай заангажованими та такими, що відстоюють інтереси певних груп, політичної та фінансової еліти. І хоча їх вплив на масову свідомість напряду залежить від потужності медіа та пропагандистських ресурсів, що їх забезпечують, такий контент, на рівні масової свідомості може викликати певну недовіру і пасивний, або й активний спротив.

Соціальне середовище, не лише спонукає мислячий індивід до мислячої діяльності, а і надає йому необхідний інструментарій у вигляді: методів, мето-

дологічних основ, концепцій, парадигм.

Індивід, як член суспільства, підпорядковується впливу його законів, норм, які в свою чергу реалізуються через діяльність та поведінку самого індивіду [6].

Справа в тому, що якраз неспроможність, або небажання експертного середовища до запропонування новітніх соціальних концептів, які б відповідали сучасним запитам суспільства, викликає творчу активність мас і вже масова свідомість формує запиту до експертного середовища в теоретичному обґрунтуванні нових концептів соціального буття, що були спонтанно сформовані на цьому рівні.

Особливу роль в даному процесі відіграє молодіжне середовище та різного роду маргінальні групи.

Молодіжне середовище в якості нової генерації, зазвичай, гостро відчуває необхідність змін в соціальній і особливо в культурній сферах. Потреба у самоіндифікації та самовираженні провокує часткову відмову від вже сформованих стереотипів та формування нових концептів, насамперед в культурній, а відтак і соціальній практиці. Власне це і є одним з основних рушіїв невідповідності соціально-культурної еволюції суспільства.

Що правда це явище характерне в основному для суспільств демократичного або ліберального устрою.

Авторитарне, а тим більш тоталітарне суспільство, намагаючись контролювати “все і вся”, всіляко схиляє представників нової генерації до конформізму, активно нав'язуючи їм старі консервативні погляди.

Проте, в кожному суспільстві, існують і маргінальні групи, які навіть при умові активного та тотального цькування, виказують невдоволення існуючою соціально-культурною парадигмою та шукають нові, власні концепти, що відзначаються різним ступенем радикалізму.

Зазвичай саме маргінальність та радикалізм цих концептів не дає, та й не має на меті входження їх в суспільну практику в повному обсязі. Проте окремі їх елементи можуть чинити певний вплив на масову свідомість та закріпившись в ній, в дещо спотвореному, адаптованому вигляді, все ж сприяти еволюції останньої. В основному такі процеси можна спостерігати в царині молодіжної моди в широкому сенсі цього поняття, це не лише мода на одяг та зовнішній вигляд, а й музичні та художні стилі й вподобання, мовні конструкції та сленг, або й загалом деякі суттєві відмінності в соціальній поведінці.

Зазвичай, такі процеси характеризуються як спонтанне бунтарство, проте саме залучення для їх аналізу елементів панорамного мислення, дає можливість систематизації їх результатів та реалізації останніх в масовій свідомості в якості сталих і загальноновизнаних концептів.

Хоча звичайно існує і інша тенденція.

Масова свідомість має певний потенціал консервативності та інертності. Пересічний індивід, намагаючись розібратись в різномірних інформаційних потоках, як правило, схильний до спрощення. Ретранслюючи складну суспільну, політичну чи культурну ситуацію на рівень власного світосприйняття, здатний до “втиснення” її в “прокрустове ложе” вже

освоєних ними схем, що дають прості та інтуїтивно зрозумілі їх пояснення. І не дивлячись на явну нелогічність останніх, відстоювати “свою думку” в соціальному спілкуванні за браком інших варіантів.

В цьому разі, вже експертне середовище має нагоду “вкинути” в публічну полеміку, а відтак і в масову свідомість, деякі нові соціокультурні концепти, що відповідають наявній соціокультурній ситуації.

Особливої уваги в контексті даного дослідження вимагають такі феномени, як: “Коллективне безсвідоме”, “Інтуїція” та “Інтуїтивне мислення”.

Безсвідоме, загалом сприймається в якості царини архетипів та колективної родової пам’яті, хоча це не зовсім так. Безсвідоме не лише формується генотипом, а й реальним соціальним буттям, є – не лише спадком, а й особистісним здобутком.

Коллективне та й власне індивідуальне безсвідоме, апріорно можна віднести до царини прояву панорамного бачення.

В протизагугу логічному мисленню, безсвідоме не контролюється свідомістю в повному об’ємі, а відтак увага не концентрується на чомусь конкретному. Увага розсіюється, а здобутки такого сприйняття відкладаються в свідомості в якості деяких аморфних вражень, що ще потребують логічного осмислення.

В той же час, великий масив різноаспектних свідомих вражень, що за певних причин втратили актуальність для логічного осмислення, випадає з поля зору свідомого, але в той же час осідає в підсвідомості.

Коли дещо випадає з свідомості, то перестає існувати не в більшому ступені, а ніж автомобіль, що звернув за рогом. Останній просто випав з поля зору, і аналогічно тому як ми можемо побачити його згодом знову, ми можемо згадати тимчасово забуту думку [7].

Таким чином, частина безсвідомого складається з множини тимчасово затемнених думок, вражень, образів, які, не дивлячись на втрату, продовжують впливати на нашу свідомість [7].

Індивідуальна підсвідомість фіксує саме ті об’єкти і процеси, які “свідомість” намагається відсікти від процесу свідомого сприйняття і “помітити”, як “шум”, а значить, як об’єкти та процеси, що не варті свідомої уваги. Проте, саме індивідуальна підсвідомість здатна запропонувати мислячій особистості той емпіричний та теоретичний матеріал, що може підштовхнути її до створення нових та новітніх концептів різного роду.

Звичайно, підсвідоме супроводжує мислячу діяльність повсякчас, проте, як на нашу думку, саме панорамне мислення, з його здатністю залучати до комплексного аналізу максимально широкий спектр чинників, є найбільш дієвим та продуктивним інструментом для використання емпіричного та теоретичного матеріалу, що осів в безсвідомому.

Ще одним важливим моментом в контексті даного дослідження є – феномен інтуїтивного мислення.

В ході дослідження без свідомого, К. Г. Юнг стверджував, що не може дати чіткого визначення даного феномену, проте зазначав, що він об’єктивно існує.

В тому ступені, в якій інтуїція є “передчуття”, вона є результатом ненавмисної дії, це скоріш мимовільна подія, що залежна від внутрішніх і зовнішніх обставин, але не акт судження [7].

Наразі, зв’язок між інтуїтивним та панорамним мисленням видається доволі очевидним. Інтуїція, звичайно, не є елементом панорамного мислення, як таким, інтуїтивне мислення може претендувати на роль самостійного феномену. В той же час, результати інтуїтивного мислення можуть надавати певний емпірико-теоретичний матеріал, що відзначається новизною та несподіваністю для подальшого панорамного осмислення. Тобто інтуїція в даному випадку відіграє роль лише одного з інструментів панорамного мислення.

Феномен “Панорамного мислення”, як на нашу думку, в силу своєї специфіки, має особливі важелі впливу на розвиток громадської думки, а відтак, і на генезу суспільної свідомості.

Коли йдеться про динаміку соціокультурної трансформації сучасного суспільства, найбільш ефективними інструментами, що до її забезпечення, видаються такі типи мислення, як: нестандартне та творче. Проте, вони в своїй основі мають, як конструктивну, так і деструктивну складову.

Нестандартність мислення вже по своїй суті може вважатись девіацією а, в своїх крайніх проявах, може привести і до девіації четвертого ступеню.

В протизагугу, або в доповнення до нестандартного, в науковій практиці використовується поняття – “латеральне мислення”, тобто мислення, нестандартність якого контролюється свідомістю. Проте і цей тип мислення, хоча і відзначається контрольованою непередбачуваністю, не позбавлений таких вад як: однотрековість та відсутність комплексності.

Різниця між суто творчим та панорамним мисленням полягає в тому, що творче мислення може бути різним: особистісним – спонтанним, майже хаотичним; або ж прив’язаним до певної ідеології, традиції, парадигми, тощо.

Панорамне мислення, з одного боку має більш комплексний характер, а з іншого не дає приводів мислячій особистості потрапити в пастку, як суто індивідуального (асоціального) бачення, так і в тенета традиціоналізму.

5. Результати дослідження

В ході системного аналізу, виявлено великий потенціал можливостей панорамного мислення в процесі формування новітніх соціокультурних концептів та його конструктивних переваг над іншими типами мислення в даному контексті.

6. Висновки

Панорамне мислення безумовно базується та опирається на такі феномени, як: “Панорамне бачення”, або “Панорамне сприйняття”. Саме ці феномени дають змогу мислячій особі не зосереджуватись на одній, окремій проблемі, або й навіть на одному з її проявів, а сприймати ситуацію комплексно.

Тобто, одномоментно, або протягом певного періоду, сприймати та вивчати, не лише конкретну проблемну ситуацію, що потребує рішення, а і дуже широку гамму різнопланових конотацій, що цю проблемну ситуацію супроводжують та можуть здійснювати на неї певний вплив різного ступеню.

А це в свою чергу, надає можливості розглянути окремі соціальні процеси та тенденції їх розвитку, не лише в їх розгорнутості в часі, й в їх взаємодії з широким комплексом інших соціальних процесів.

Що в свою чергу передбачає відхід, при вивченні проблеми, від жорсткої, лінійної причинно-наслідкової схеми, яка, як правило, приводить до досить передбачуваних результатів, та створює широку базу для формування нових, або й новітніх концептів розвитку соціального середовища, що відповідають нагальним запитам сьогодення.

Панорамне мислення надає можливість мислячій особистості виділити в колективному безсвідомому найбільш актуальні моменти, і переломивши їх через призму власного світосприйняття, визначити власні новітні концепти індивідуального та колективного розвитку, що відповідають сучасним суспільним запитам, та можуть надати поштовх для подальшого розвитку суспільної думки і суспільства в цілому.

Панорамне мислення вигідно відрізняється та має значні конструктивні переваги над мисленням інших типів в контексті можливостей формування нових та новітніх соціокультурних концептів.

Поняття – “Панорамне мислення” не нове, проте цей феномен дуже мало вивчений саме і соціально-філософському сенсі.

Подальше його вивчення може дати можливість створення нової науково-методологічної бази для аналізу та прогнозування суспільних процесів.

Література

1. Борінштейн, Є. Р. Особливості соціокультурної трансформації сучасного Українського суспільства [Текст] / Є. Р. Борінштейн. – Одеса: “Астропринт”, 2006. – 400 с.
2. Большая советская энциклопедия [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://bse.slovaronline.com> – Заголов. з екрану.
3. Трацякоу, У. Панорамное мышление как термин [Електронний ресурс] / У. Трацякоу. – Режим доступу: <http://www.proza.ru> – Заголов. з екрану.
4. Трацякоу, У. Криминальный диагноз: узкоумие [Електронний ресурс] / У. Трацякоу. – Режим доступу: http://inteltech.iatp.by/ped_draft.html – Заголов. з екрану.
5. Черкасова, И. И. Становление панорамно-педагогического мышления студентов [Текст]: монография / И. И. Черкасова. – Тобольск: ТГСПА им. Д. И. Менделеева, 2010. – 215 с.
6. Кавалеров, А. А. Личность: её языковые ценностные ориентации [Текст] / А. А. Кавалеров, Є. Р. Борінштейн. – Одеса.: Астропринт, 2001. – 168 с.
7. Юнг, К. Г. Символическая жизнь [Текст] / К. Г. Юнг. – М.: “Когито-Центр”, 2003. – 326 с.

References

1. Borinshtein, E. R. (2006) Osoblivosti sotsiokulturnoyi transformatsiyi suchasnogo ukrayinskogo suspilstva [Features of social cultural transformation of modern Ukrainian society]. Odessa, Ukraine: “Astroprint”, 400.
2. Great soviet encyclopedia. Available at: <http://bse.slovaronline.com>
3. Tratsyakov, Y. Panoramic thought as term Available at: <http://www.proza.ru>
4. Tratsyakov, Y. Criminal diagnosis: narrow-mindedness. Available at: http://inteltech.iatp.by/ped_draft.html
5. Cherkacova, I. I. (2010). Stanovlenie panoramno-pedagogicheskogo mishlensya snudentov [Becoming of panoramically-pedagogical thought of students]. Tobolsk: TGSPA called after D.I. Mendeleev, 215.
6. Kavalеров, A. A., Borinshtein, E. R. (2001). Lichnost: eyo yazirovie tsennostnie orientatsii [Personality: its linguistic valued orientations]. Odessa, Ukraine: “Astroprint”, 168.
7. Ung, K. G. (2003). Simvolicheskaiya jizn [Symbolic life]. Moscow, Russia: “Kogito-Tcentr”, 326.

*Рекомендовано до публікації д-р філос. наук Борінштейн Є. Р.
Дата надходження рукопису 18.11.2015*

Тимохов Олександр Володимирович, кандидат філософських наук, кафедра філософії, соціології та менеджменту соціокультурної діяльності, Південноукраїнський національний педагогічний університет ім. К. Д. Ушинського, вул. Старопортофранківська, 26, м. Одеса, Україна, 65020
E-mail: tim-a@yandex.ru